

- 1990: *Language and species*. The University of Chicago Press, Chicago.
- 1991: On the supposed »gradualness» of creole development. – *Journal of Pidgin and Creole languages* 6 s. 25–58.
- BROSCART, JÜRGEN 1997: Why Tongan does it differently: Categorical distinctions in a language without nouns and verbs. – *Linguistic typology* 1 s. 123–165.
- BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: *The evolution of grammar*. The University of Chicago Press, Chicago.
- COMRIE, BERNARD 1976: *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1985: *Tense*. Cambridge University Press, Cambridge.
- COWGILL, WARREN 1966: A search for universals in Indo-European diachronic morphology. – Joseph H. Greenberg (toim.), *Universals of language* s. 114–141. 2. painos. The MIT Press, Cambridge.
- DAHL, ÖSTEN 1985: *Tense and aspect systems*. Blackwell, Oxford.
- GREENBERG, JOSEPH 1960: A quantitative approach to the morphological typology of language. – *International journal of American linguistics* 26 s. 178–194.
- 1974: *Language typology: A historical and analytical overview*. Mouton, The Hague.
- NEDJALKOV, VLADIMIR 1988: Typology of resultative constructions. *Typological studies in language* 12. John Benjamins, Amsterdam.
- NICHOLS, JOHANNA 1992: *Linguistic diversity in space and time*. The University of Chicago Press, Chicago.
- REICHENBACH, HANS 1966 [1947]: *Elements of symbolic logic*. The Free Press, New York.

PERUSTEOS ITÄMERENSUOMALAISTEN NIMITYKSISTÄ

Riho Grünthal *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonymit*. Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki 1997. 283 s. ISBN 952-5150-00-3.

Etnonyymeihin liittyy ja liitetään monenlaista historiallis-kulttuurista painolastia. Näin myös etnonymien alkupeirään, oli se sitten aivan ilmeinen tai täysin hämärän peitossa. Kummankinlaisia tapauksia sisältyy itämerensuomalaisten kielten ja kansojen nimityksiin, joiden taustoja selvittelee Riho Grünthal vuonna 1996 valmistuneeseen lisensiaatintyöhön perustuvassa kirjassaan *Livvistä liiviin: Itämerensuomalaiset etnonymit*. Opinnäytetyönsä ohella Grünthal on harjaantunut etymologiatyöhön *Suomen sanojen alkuperä*-sanakirjan toimittajana, ja *Livvistä liiviin*

onkin pätevää työtä, ekstralingvistiset taustatekijät huolella huomioon ottava mutta etnohistoriallisiin lillukanvarsiin sotkeutumaton esitys kiintoisasta kysymysvyyhdestä.

Lähdekirjallisuutta ja sen tutkimusta esittelevän johdantokatsauksen jälkeen — joka on hyödyllistä lukemista jokaiselle tutkimushistoriatietojensa verestystä kaipaavalle — Grünthal aloittaa tarkastelun Suomesta ja suomalaisista, siis *Finland-*, *fenni-*, *finni-* sekä *suomi-*nimistä. Näiden alkuperää on pohdittu runsaasti, vaikka tarjotuista selityksistä suuri osa on nykytietämyksen valossa vain hupaisia kuriositeet-

teja. *Fin*-alkuisten nimitysten etymologioista perustelluin on Grünthalin mielestä jo ainakin sadan vuoden ajan esitetty yhdistys 'kulkemista, tutkimista, vierailemista' tms. merkitsevään germaaniseen sanueeseen — *fennit* tai *finnit* olisivat siis olleet nimenomaan 'kulkijoita', liikkuvan elämäntavan harjoittajia. *Suomi*-nimen taustaan ovat viimeksi pureutuneet Jorma Koivulehto (1993) ja Kalevi Wiik (1996), jotka ovat rakentaneet siltaa *Suomen* sekä kiistatta keskenään yhteen kuuluvien *Hämeen* ja *saamen* välille. Näitä selitysmalleja edelleen hioen Grünthal luonnostelee kantabaltin 'maa'-sanan lainautumishistoriaa myös historiallis-arkeologisten tietojen kannalta. Kantabaltin *žeme-sanasta lainattu *šämä olisi hajonnut kahtia Kiukaisten kulttuurin aikoihin: rannikolla takaisin kantabalttiin ja myöhemmän läntisen pronssikulttuurin germaaniseen kielimuotoon lainautuneesta sanasta tuli balttilaisten ja germaanisten äänneilmioiden kautta *Suomi*-nimen kanta-muoto, kun taas vanhan, sisämaan asukkaiden käyttämän etnonymien jatkajia ovat *Häme* ja *saame* (*sápmi*).

Suomen ja *Finlandin* tapainen paljon pohdittu nimipari ovat *Viro* ja *Eesti*. Useista esittelemistään *Viron* selitysyhteyksistä vakavimpana Grünthal pitää äänteellisesti hieman ongelmallista yhdistystä balttilaiskielten 'miestä (ihmistä)' merkitsevään sanaan; *Viro* olisi siis alkuaan 'miesten t. ihmisten maa' (ja ei-elliptinen tyyppi *Virumaa* luultavasti alkuperäisempi). *Eesti*-nimen taustalla on tunnetusti jo Tacituksella esiintynyt *aesti*, jonka mahdollisista etymologioista (»itäläiset»? , »kunnioitettavat»? , »joensuulaiset»?) Grünthal ei kelpuuta yhtäkään: kyseessä on hänen mukaansa vanha, toistaiseksi hämärä (mahdollisesti germaanisen- tai balttilaisperäinen) etnonymy.

Mielenkiintoisen ryhmän itämerensuomalaiset etnonymit muodostavat siksikin, että monia niistä — myös tämän työn ulko-

puolelle jääneitä pienempien heimojen ja niiden alueiden nimityksiä, kuten *Häme* ja *Kainuu* — on vuosikymmenten ajan pyritty kietomaan kasvavaan selitysvyyhteen, jonka perustana on oletus kiilaa tai vaajaa (ellei peräti nuijaa tai vasarakirvestä) tunnuksenaan käyttäneestä itämerensuomalaisesta erä- tai kauppajärjestöstä. Tämän 'kiila'-mytologian, jota omalla tahollaan on viime aikoina ollut kaatamassa myös Jorma Koivulehto (1997), kulmakivenä on ollut etnonymy *vatja*; sehän selvästi näyttäisi kuuluvan samaan sanueeseen kuin muun muassa suomen *vaaja* ja olisi siten kiistämättömimmin tekemisissä jonkin kiilanmuotoisen esineen kanssa. Ilmeisesti *vatja*-etnonymy ei kuitenkaan primaaristi ole viitannut mihinkään ihmisryhmään vaan sen alueeseen: Koivulehdon mielestä nimen motivaationa on ollut 'kiilanmuotoinen (asuin)alue', Grünthalin mukaan pohjana on saattanut olla Viron maakunnannimi *Vaiga*, joka puolestaan voisi ehkä liittyä 'Saksan' balttilaisiin nimityksiin (esim. liett. *Vokia*). Tällöin *vatjan* yhteys balttilaisperäisen *vaaja*-sanueen kanssa olisi sekundaaria homonymiaa.

Vatjan 'vaaja'-selityksen kaaduttua Grünthal voi romahduttaa muutkin etnonymien 'kiila'-etymologiat. Yhdestä ainoasta vanhasta lähteestä tunnettu saamelaisien nimitys *vuowjoš* (»vaajus» tai »vatjus») ei siis suoranaisesti liity *vatjaan* vaan on, kuten ennenkin on arveltu, *lapp*-sanan skandinaaviseen merkitykseen ('[kiila-]tilkku') perustuva käänöslaina. Samoin voidaan hylätä se Erkki Itkosen taidokas selitys, että »tšuudi»-nimitys, jota venäläiset ovat käyttäneet useista itämerensuomalaisista kansoista ja saamelaiset myyttisestä vainoojakansasta, olisi alkuaan suomen *suude*-sanan saamelainen vastine, siis 'kiila' sekin. Sitä vastoin sana olisi Grünthalin mukaan, kuten jo Bubrih 1940-luvulla oletti, lainautunut saameen muinaisvenäjältä,

missä se taas oli germaanista lainaa. (Germaanista lainalähdettähän olettaa myös Koivulehto [1997], joka puolestaan tulkitsee saamen sanan skandinaaviseksi lainaksi.) *Karjala* ei sittenkään liity *kaira*-sanaan ja sen germaaniseen lähtömuotoon (kuten Tuomo Pekkanen [1984] on esittänyt); monista selitysyriyksistä Grünthal asettaa etusijalle *karja*-sanan ’joukon, lauman’ merkityksessä, siten että historiallisesti primaari olisi ihmisiin viittaava *karjalainen*.

Loput itämerensuomalaisista etnonyymeistä voidaankin karkeasti jakaa kahtia. Osa jää, Grünthalin referoimista ja kommentoimista selitysyriyksistä huolimatta, alkuperältään hämäräksi (*vepsä*, *liivi*, ehkä myös *Inkeri*). Aivan selkeä alkuperä sitä vastoin on löydettävissä *lydille* ja *livville*, jotka molemmat palautuvat venäjän *ljudi* ’ihmiset, kansa’ -sanaan, sekä Etelä-Viron maakunnanimelle *Ugandille* (josta tunnetusti on peräisin latvialaisten Virosta käytämä nimitys *Igaunija*). Viimeksi mainitulle Grünthalilla on oma, yksinkertainen selitys: taustalla olisi muinaisvenäjän **ug-* ’etelä’.

Ottaen huomioon, miten laajalle eri kielikuntiin ja kansojen historioihin haarovia kysymyksiä teokseen sisältyy ja miten monipuolista eri kielten ja monenkielisten lähteiden tuntemusta tutkimus vaatii, Grünthal on onnistunut työssään hyvin: hän sekä tiiviisti referoi taustatutkimuksen että asiallisesti arvioi sitä. Paikoin välähtää hyviä omia huomioita. *Ugandin* ohella muun muassa paljon pohdittu Adam Bremeniläisen *terra feminarum*, ’naisten maa’, saa uuden selityksen. Kyseessä ei olisikaan antiikin amatsonitaruista vauhtia saanut kuvitelma, jonka synnytti *Kvenland*-nimen sekaantuminen ’naista’ merkitsevään germaaniseen sanaan, vaan aivan tosiperäinen matkajaan vaikutelma esimerkiksi Länsi-Viron saarilta, missä miehet ovat suuren osan ajasta olleet merellä kalassa ja naiset huolehtineet kaikista töistä ja toimista maissa.

Näin keskeisiä kysymyksiä kätevässä, tiiviissä muodossa esittävä kirja olisi ansainnut vielä hiukan viimeistelyä ja kenties kehittäelyäkin. Vihoviimeinen lukukerta levännein silmin olisi varmaankin parantanut paikoin raskasta ja jankkaavaa kieliasua ja oikaissut muutaman lapsuksen: rinnastuskonjunktioita ei yleensä nimitettäne »kopulaksi», muinaisvenäjän translitterointi on paikoin anakronistista (*Krs’* pro *Kürsi*, *Kōrsb*?) eivätkä *aestimare* ja *revereri* tietenkään ole muinaisgoottia (kuten tekstin sanamuoto tuntuisi väittävän) vaan gootinkielisten verbien latinannoksia. Sekä detaljien että suurten linjojen osalta kirjassa on varmasti paljon täsmennettävää ja uuden keskustelun siementä, ja tätä keskustelua olisi toivonut pantavan rohkeamminkin alulle; nyt aiemman tutkimuksen sinänsä sangen korrekti selostaminen ja arviointi näyttää paikoin vieneen liiaksi kirjoittajan voimia. Joka tapauksessa *Livvistä liiviin* on tervetullut perusteos jokaiselle itämerensuomalaisista etnonyymeistä kiinnostuneelle. ■

JOHANNA LAAKSO

Suomalais-ugrilainen laitos, PL 25 (*Franzeninkatu 13*), 00014 *Helsingin yliopisto*
Sähköposti: *Johanna.Laakso@Helsinki.Fi*

LÄHTEET

- KOIVULEHTO, JORMA 1993: *Suomi*. – Virittäjä 97 s. 400–408.
 ——— 1997: Were the Baltic Finns »clubmen»? On the etymology of some ancient ethnonyms. – Ritva Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (toim.), You name it. Perspectives on onomastic research s. 151–169. *Studia Fennica Linguistica* 7. SKS, Helsinki.
 PEKKANEN, TUOMO 1984: *Karjalan nimi*. – Virittäjä 88 s. 191–193.
 WIIK, KALEVI 1996: *Zeme – Häme – saame – suomi*. – Virittäjä 100 s. 244–251.

▷